

DESPRE SFÎRȘITUL LUI MIHAI VITEAZUL ÎN CRONICILE LUI GH. ȘINCAI ȘI PETHŐ GERGELY

Moartea tragică a marelui voievod Mihai Viteazul este consemnată de Gheorghe Șincai în *Hronica românilor și a mai multor neamuri*, la anul 1601, cu multă durere sufletească și cu îndreptățită indignare față de unii croniciari. Comparându-i între ei găsește cu cale să-i admonesteze „... pentru că istoricilor nu se cuvine a scrie alta, fără numai întâmplările cum au fost...”¹.

Șincai va fi reflectat îndelung asupra acestui moment istoric de răsunet european. Pentru a se documenta a răsfoit multe surse documentare, pe care le avea la îndemână la Buda, unde era corector al tipografiei crăiești. Dintre acestea lucrarea lui Borsai Pál l-a impresionat îndeosebi în legătură cu aprecierile asupra celui ucis la Turda, pe care îl citează și din care menționăm următoarele: „Vezil cum scrie ungurul cel adeverat,, Borsai Pál... că... Basta... făcu să se omoară Mihai Vodă fără leac de vină, numai din pizmă, și se piardă pe prințul cel viteaz de carele se temea și împăratul turcesc”².

Gh. Șincai îl compară pe Borsai cu istoricul ardelean, cunoscut atunci după orașul de origine, „Anonimul din Bălgrad” (identificat mai târziu cu Ștefan Szamosközy din Alba Iulia), care, deși ne-a lăsat informații valoroase privind epoca lui Mihai Viteazul, în final nu și-a mai ascuns resentimentele și la moartea năpraznică a domnitorului român a scris un epitaful „desgustător”³. Acestui epitaful Șincai îi răspunde într-o manieră dură, tot cu text latin, intercalat în „Hronica...” sa românească⁴, prin aceasta subliniind iarăși nestatornicia aristocrației ardelenice.

Căutînd să ne informăm asupra sursei lui Șincai, am găsit că acest Borsai (Nagy) Pál a avut lucrarea numai în manuscris⁵. Ea cuprindea istoria maghiarilor de la ieșirea din Scythia pînă la anul 1736. Se pune întrebarea: care să fi fost cronica de unde a copiat Borsai respectivele cuvinte care evidențiază, atît de plastic, faima de viteaz a marelui domnitor, că de el „și împăratul turcesc s-a temut”?

¹ Gh. Șincai, *Hronica românilor și a mai multor neamuri*, (ediție îngrijită de Florea Fugariu), București, II, 1969, p. 381.

² Gh. Șincai, *op. cit.*, p. 380.

³ I. Crăciun, *Cronicarul Szamosközy și însemnările lui privitoare la români. 1566—1608*, Cluj, 1928, p. 159.

⁴ Gh. Șincai, *op. cit.*, p. 381.

⁵ I. Szinnyei, *Magyar irókélete és munkái*, Budapest, I, 1891, coloana 1263. Este o personalitate puțin cunoscută, nu i se cunosc datele biografice.

Cercetările întreprinse de noi ne-au îndreptat spre o lucrare mai veche, ce cuprinde exact cuvintele de mai sus. Ea este „*Rövid Magyar Krónika*“ de Pethő Gergely⁶.

Răsfoind cronica la „Anno 1601“ am găsit următoarele texte identice în ambele ediții, cu privire la voievodul Mihai Viteazul și evenimentele petrecute după bătălia de la Guruslău: „Mihai Vodă și Gheorghe Basta după această biruință au mers în Ardeal să-l cuprindă pe seama împăratului Rudolf, ci Basta cel fără de Dumnezeu făcuse ca șarmanul Mihai Vodă, în cortul său să fie josnic și mișelește omorît de valoni, fără nici o vină. El îl pierdu numai din pizmă pe acest faimos și renumit domnitor viteaz *de care se temea și împăratul turcesc*. Aceasta fu în ziua de 19 August“⁷ (subl. ns.).

Pethő Gergely era nobil maghiar din Croația autonomă. S-a născut în jurul anului 1570 la Belavar (Comitatul Varasd), ca fiu al lui Vladislav Pethő „nobil de Gerse“. În anul 1596 dieta Croației l-a ales căpitan regnicolar, a doua funcție după cea de ban-guvernator, dar a renunțat anul următor din cauza conflictelor cu generalii abuzivi ai imperiului habsburgic. A fost deputat în dietele croate în mai multe legislaturi, precum și reprezentant ales pentru apărarea intereselor Croației în dieta țării de la Buda. A decedat în anul 1629. A lăsat unele scrieri în limba croată, precum și o cronică a evenimentelor istorice⁸.

Opera care l-a făcut cunoscut în istoriografie, poartă titlul „*Rövid Magyar Krónika*“ (Cronica scurtă maghiară) și a apărut după moartea sa la Viena, în 1660, cuprinzând evenimentele anilor 373—1626. Lucrarea a avut mai multe ediții. Ediția următoare a apărut, tot la Viena în anul 1702⁹, editată de Kálnoki Sámuel, originar din Ardeal. Acesta a vrut să atribuie paternitatea lucrării lui Zrinyi Miklós¹⁰. Această încercare necorespunzând adevărului, nu a fost acceptată de istoriografia maghiară. Abandonând nereușita tentativă, același editor a mai scos o ediție în 1729, dar de această dată la Cașovia, fără a continua cronica așa cum promisese în prefața ediției precedente. Cel care a continuat cronica lui Pethő Gergely, de la anul 1627 până la anul 1732 a fost istoriograful Spangár András. În această formă,

⁶ Avem la dispoziție în Zaláu două exemplare: primul tipărit la Viena (Bécs — ung.) în 1702, iar celălalt în 1753 la Cașovia (Kassa — ung., Košice — slov.). Se mai cunoaște un exemplar la Biblioteca Teleki din Tîrgu Mureș tipărit la Viena în 1660.

⁷ G. Pethő, *Rövid Magyar Krónika*, Kassa 1753. Exemplar păstrat la Muzeul de Istorie și Artă Zaláu. Iată textul original: „Mihály Vajda és Basta György e Győzedelem után bé-menének Erdélybe, az Országot Rudolphus Tsászár számára foglalni és hódoltatni, azéré szegény Mihály Vajdát az Istenlen Basta, a maga sátorában a Valonokkal álnokul és mordul megöleté, minden ok nélkül. Tsak merő iredgyégből veszté-el ezt a hires vezetes vitéz Fejedelmet, kitől a Török Tsászár is félt. E lén Augustusnak 19 napján“, (p. 150).

⁸ I. Szinyei, *op. cit.*, X, col. 899—902.

⁹ Un exemplar din această ediție intitulată: „Az Magyar Krónikának veleje és summaja Melyet elsőben megírt... Gróf Zrini Miklós Pethő Gergely neve alatt Bécsben, Ezer hatszáz hatvan Esztendőben... Bécs 1702“, se găsește în Biblioteca documentară de pe lângă Casa Corpului Didactic, Zaláu, înregistrată sub nr. 11534. Biblioteca a aparținut Colegiului reformat din Zaláu, înființat în anul 1646, la inițiativa și pe cheltuiala breslelor înfloritoare din acest oraș în colaborare cu Parohia reformată, avînd limba de predare latină.

¹⁰ Zrinyi Miklós nu a scris nici o cronică. În acest sens vezi: T. Klaniczay și colab., *A magyar irodalom története (1600—1772)*, II, Budapest, 1964, p. 159—184.

Fig. 1. Coperta „cronicii” lui Pethő Gergely

Országunknak nagy karával, hie Paraditer Gyorgytoi, az ott való kaplantul meg véve. Ez nem tsak Magyar Országnek, hanem fok több Országoknak is kapuja és őltalma vala, kiért azután való esztendőben, Paraditer Györgynek, egynéhányad magával a' Tsászár fejét véteré Bétsben. Kis-Komaromból, halván Kanisának vezedelmét ki-izdkének, kiben Törököket helyhezterének.

Murá-Bafa a' Belgerbégh, mikor Budáról Ibraim Basának, Kanisa alá fegetésére jönne, jütteben Lakot és Bolond Várat meg véve, kiben Petró Káltótot, jeles és próbált vitéz embert, még ölék. Ez kétfzer vivot hatallig való B-je egy dőlmányban a' Törökökkel.

Básta György, a' Kassai Királyképe, az Erdélyiekkel edgyütt, nemű-némű Igyanóságért, véleltenű Mihály Vajdára mése, és 18. napján Szepten bernek, Mirizlonál meg ú közvée véle, igen meg verék Mihály Vajdát, kit Erdélyből, és Havafal-földéből ki üzének, annak földötte feleségét, gyermekit rabbá révék, és Fogarás Várában fogva tarták; itt mind a' két fél között fok válogatot vitézek hullának-el. Ezeket nagy méltatlanul izen-vedé töltek Mihály Vajda.

Csáky István, egynéhány Erdélyi Urral, Básta Györgyöt szép színnel kübelzélé az Országból, és Balthori Sigmondot, ismét ujjobban bé-hozak a' Fejedelemséghbe.

A N N O 1601.

) (150) (

gyar és Török haddal ki-jüvé a' határból, Magyar Országba, és meg öcközék vélek Dorozlonál. De igen meg veretek töltek Balthori Sigmond; kik elbüt ő maga Lengyel Országba szalada, Országát el hagyván, el-veztvén Taborát, minden hadakozó szertizámával edgyütt. Ez lén Augustusnak 4. napján.

Mihály Vajda, és Balfa György, e' Győződelem után bé-menének Erdélybe, az Országot Rudolphus Tsászár izámára foglalni és hódóltatni, azért szegény Mihály Vajdát, az Istentelen Balfa, a' maga Sátorában a' Balonokkal alnokul, és mordul meg öleté, minden ok nélkül. Tsak merő irégységéből vézté-el ezt a' híres nevezetes vitéz Fejedelmet, kikől a' Török Tsászár-is félt. E' lén Augustusnak 19. napján.

Balthori Sigmond, értvén Mihály Vajdának halálát (kin ő mind az Erdélyiekkel edgyütt lén felette nagy örömben) ismét bé-jüve Erdélybe, és az Ország-béli fő Urak és Nemeiek, minden felöll hozzá gyülekezének Taborba.

Balfa György Erdélyt izzonyuképpen raboltatá, és égetteté, az Országnek nagyobb részét a' koltsos Városokkal, Rudolphus Tsászár izámára hódóltatá és foglalá.

A' Frigyet a' Törökökkel, ismét igen tractálák, de héában.

Fig. 2. Pagini din textul cronicii lui Pethő Gergely unde face referiri la Mihai Viteazul

cronica lui Pethő Gergely a mai cunoscut încă trei ediții, tipărite tot la Cașovia, în anii 1734, 1738 și 1735¹¹.

În legătură cu modul de a lucra, Pethő Gergely recunoaște că la scrierea cronicii sale pînă la anul 1572, el a folosit ca izvoare diferite lucrări istorice de seamă apărute pînă la acea dată, dar pentru perioada pînă la 1626, are o documentație mai sigură despre evenimentele „care s-au petrecut în zilele noastre — notează Pethő — la care eu am fost prezent sau despre care am înțeles și auzit de la multe persoane de frunte, magnați, ce merită crezare și pe care le-am scris”¹².

Deci Pethő Gergely este un cronicar maghiar din Croația, contemporan cu Mihai Viteazul. În consecință aprecierile lui pot fi considerate ca fiind obiective, atît datorită culturii lui alese, cît și informațiilor avute din cele mai bune surse directe, nealterate de atitudini subiective, care i-au determinat pe alți cronicari să scrie pătimaș despre Mihai Viteazul.

Mărturisim că pare de-a dreptul inexplicabil faptul că Șincai folosește materialul lui Borsai Pál, despre care și el face mențiune că este numai manuscris¹³, — deci de o circulație restrînsă — și nu apelează la una din cele șase ediții ale cronicii lui Pethő Gergely. Presupunem însă că Borsai a compilat, fără a însemna și titlul sursei.

Prin urmare susținem că aprecierile și cuvintele laudative ale lui Șincai trebuie să fie îndreptate către cronicarul maghiar Pethő Gergely, pe care l-am citat și ale cărui consemnări de cronică sînt mai vechi cu mai bine de un veac, decît manuscrisul compilat al lui Borsai Pál.

De remarcat că tot din cauza semnalată, probabil, întrucît cronica lui Pethő Gergely nu figurează între sursele consemnate de Șincai pentru documentația monumentalei sale „Hronici“, nici exegeții recente ai cronicilor maghiare privind referirile lor la epoca lui Mihai Viteazul nu o cuprind în studiile lor¹⁴.

Nu ne-am extins cercetarea și asupra altor însemnări ale lui Pethő Gergely privind domnia lui Mihai Viteazul și alte evenimente în legătură cu românii, ce ar merita și ele reținute și analizate în totalitatea lor. Scopul nostru este numai să elucidăm filiera documentației lui Gheorghe Șincai referitoare la sfârșitul lui Mihai Viteazul. Meritul cronicii lui Pethő Gergely este că notează cu obiectivitate asasinatul lui Mihai Viteazul și contribuie la cunoașterea și înțelegerea condițiilor reale în care s-a petrecut un zguduitor moment istoric.

Luînd cunoștință de indignarea lui Pethő prin intermediul lui Borsai Pál privind complexul evenimentelor din jurul uciderii marelui voievod, Șincai pe bună dreptate trage concluzia că: „Gheorghie Basta au fost un om tocma

¹¹ I. Szinnyei, *op. cit.*, X, col. 902.

¹² *Ibidem.*

¹³ Gh. Șincai, *op. cit.*, p. 385, nota 22.

¹⁴ Din studiile care se ocupă cu izvoarele cronicărești referitoare la Mihai Viteazul menționăm: culegerea de studii *Mihai Viteazul și Sălajul*, Zalău, p. 251—267; *Revista de istorie* nr. 7, 1977, p. 1257—1274; apoi G. Mărcuș, *Insemnare* (despre sfârșitul lui Mihai Viteazul în cronica lui Pethő Gergely) în *A HET*, București, X, nr. 32 din 10 august 1979, p. 2.

de nimica¹⁵. Această sentință o motivează cu „batjocura care o au făcut lui Mihai Vodă, după ce l-au omorât...” și drept comparație adaugă: „...nu așa au lucrat Mihai Vodă cu capul și trupul cardinalului Andreiu Báthori...”¹⁶.

În concluzie „Cronica” lui Pethő Gergely se evidențiază ca o sursă valoroasă privind evenimentele legate de Mihai Viteazul¹⁷ și merită o reevaluare din partea istoriografiei noastre.

GRATIAN C. MĂRCUȘ — DORU E. GORON

SUR LA FIN DU MICHEL LE BRAVE DANS LES CHRONIQUES DE GH. ȘINCAI ET PETHŐ GERGELY

(R é s u m é)

Le chroniqueur roumain adepte de l'illuminisme Gh. Șincai n'a pas connu directement la précieuse chronique de Pethő Gergely de Croația. Il en a connu pourtant des textes par l'entremise du travail de compilation de Borsai Pál, restée en manuscrit. Nous avons prouvé cette filière d'information par l'identité du texte sur la fin du voivode roumain Michel le Brave et surtout les mots: „*que l'empereur turc meme craignait*”.

La chronique de Pethő Gergely, contemporain du Michel le Brave est une précieuse source historique médiévale.

¹⁵ Gh. Șincai, *op. cit.*, p. 381.

¹⁶ *Ibidem.*

¹⁷ Reproducem în facsimil pentru cercetători consemnarea lui G. Pethő privind înfrângerea de la Mirăslău: „Anno 1600 ... Basta György ... az Erdélyikkel edgyütt néminemii gyanóságért véletlenül Mihály vajdoira méne és 18 napján Septembernek, Miriszlónál me-gütközvén vele igen megverék Mihály vajdát, kik Erdélyből és Havas-al-földéből ki üzének ... Ezeket nagy méltatlanul szenvedé tőlek Mihály vajda”. — („Gh. Basta ... împreună cu Ardenii (magnații — n.n.) pentru nisaiva suspiciuni din împlinire au mers asupra lui Mihai Vodă și în 18 septembrie la Mirăslău ciocnindu-se, îl înfrâseră pe Mihai Vodă, pe care apoi l-au alungat din Ardeal și din Țara Românească ... Toate acestea prea pe nemeritate le suferi din partea lor Mihai Vodă”). (p. 149).